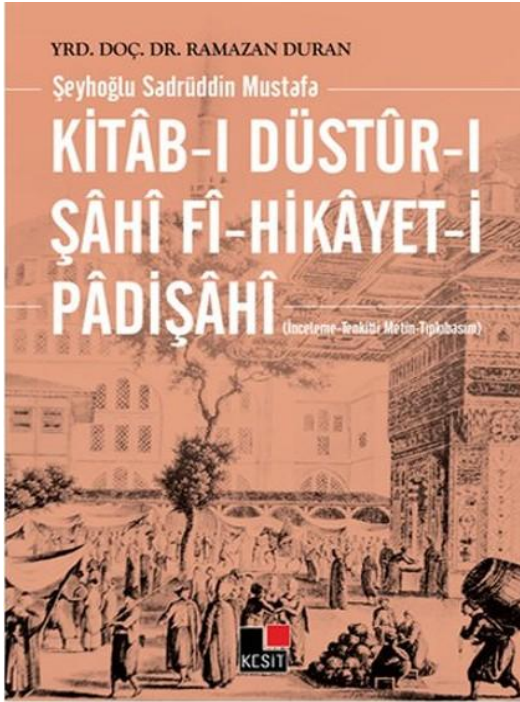

KİTÂB-I DÜSTÛR-I ŞAHÎ FÎ-HİKÂYET-İ PÂDİŞÂHÎ

Ahmet Selman Yiğit*

Eski Anadolu Türkçesi sahasına ait eserler, edebiyatımızın her dönem ve şubesine kaynaklık etmekle beraber başlangıçlık da teşkil etmektedir. Ayrıca o buhranlı döneme ait eserler nitelik ve nicelik bakımından oldukça azdır. Bu sebeplerden dolayı saha ve dönem ile ilgili yapılan çalışmalar, büyük önem arz etmekte ve haklı olarak edebiyat araştırmacıları tarafından büyük ilgi görmektedir.

Bu yazıda Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait, Dr. Ramazan Duran'ın hazırladığı ve konusu Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bilim dünyası tarafından "Marzuban-nâme Tercümesi" adıyla bilinen Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın "Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî" eseri tanıtılacaktır.

Bu çalışmada, her şeyden önce Şeyhoğlu Mustafa'nın eserinin adının "Marzuban-nâme Tercümesi" olmadığı dile

getirilmiştir. Marzuban-nâme Tercümesi; Taberistan hükümdarı Şervin'in oğlu Marzuban'ın X. yüzyıl sonlarında Farsça yazdığı ahlaki ve siyasi öğütler içeren siyasetnâmesinin Türkçeye yapılan tercümelerinin genel adıdır. Bu çalışma ile Şeyhoğlu tercümesinin adı "Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî" olduğu söylenerek edebiyat dünyasında eksik bilinen bir bilgi düzeltilmiştir. Bu çalışmanın sağladığı en büyük faydalardan birisi bu husustur.

Yazar, kitabın önsözünde Şeyhoğlu Mustafa'nın tercümesi ile ilgili birçok çalışma yapıldığı halde bu kitabı yazma nedenini, tercümenin şimdiye kadar varlığı bilinmeyen yeni bir nüshasının gün yüzüne çıkarılmasına dayandırmaktadır. Yazarın, Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme Tercümesi üzerine yaptığı çalışmalardan¹ önce,

* Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, a.selmanyigit@gmail.com.

¹ Duran, R. (2014). "On the Translation of Marzubân-nâme (Düstur-ı Şahî Fî Hikâyet-i Pâdişâhî) by Şeyhoğlu", International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR) s. 346-354.

eserin sadece Berlin ve Varşova nüshaları bilinmekte idi. Varşova Nüshası, II. Dünya Savaşında yandığı için eser ile ilgili yapılan bütün çalışmalarda Berlin nüshası referans alınıyordu. Araştırmacı, ismi Kazan Devlet Kütüphanesi kataloglarına yanlış kaydedildiği için şimdiye kadar varlığından haberdar olunamayan Kazan nüshasını esas alarak çalışmasını oluşturmuştur. Berlin ve Kazan nüshalarını kıyaslayan yazar Berlin nüshasının eksik olduğunu tespit etmiştir. Kazan Nüshası tam bir nüsha olduğu için yazar, eserin tenkitli metnini kurarken Kazan Nüshasını esas almıştır.

Kitap; Giriş, Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî, Tenkitli Metin, Özel Adlar Dizini ve Kaynakça olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Marzuban-nâme ve Türkçe tercümeleri hakkında genel bilgiler verilmektedir. Buna göre Türkçeye tercüme edilmiş üç eser bulunmaktadır: 14. yüzyılda Şeyhoğlu Mustafa tarafından yazılan Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî, 16. yüzyılda Kadı Fadlullah'ın yazdığı Düstûr-ü'l-mülk Vezîr-ü'l-melik ve 18. yüzyılda Nüzhet Efendi'nin kaleme aldığı Cevâhir-ü'l-hikem Fî-tehzîbi Ahlâkî'l-ümem'dir.

Bu bölümde bir husus var ki değinmeden geçemeyeceğiz. Kadı Fadlullah'ın tercümesi ile ilgili genel bilgiler verilip eserde geçen hikâyeler de analiz edilip tablo ile gösterildikten sonra edebiyat dünyasında ender rastlanan bir tespitte bulunulmaktadır. Eserin, Şeyhoğlu Mustafa'nın Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî ile olağan dışı benzerliklerine dikkat edildiğinde eserin intihal olduğu sonucuna ulaşılarak son derece dikkat çekici bir tespitte bulunuluyor. Bu tespitte, Kadı Fadlullah'ın tercümesi üzerine ciddi çalışmalar yapan Ahmet Altay'ın da bir makale ile değindiği² ifade edilmektedir.

Kitabın birinci bölümü mütercim/müellif Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'ya ayrılmıştır. Şairlik ve nâsirlik yönü olan Şeyhoğlu'nun hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında ayrıntılı bilginin verildiği bu bölümde, yaşadığı dönem itibarı ile vücuda getirdiği eserlerin toplum ve idarecilerin ihtiyaçlarına cevap verme özelliği ayrıca vurgulanmaktadır. Özellikle, büyük savaş ve çalkantılara sahne olan dönemde kaleme aldığı ahlaki ve siyasi mesajlar üzerine kurulu tercüme eserlerinin büyük rağbet gördüğü ve toplumun her kesimince benimsendiği belirtilmektedir.

O dönemde yaşamış edebi şahsiyetlerin büyük çoğunluğu gibi İran şairlerinden etkilenen Şeyhoğlu'nun ortaya koyduğu eserlerle sonraki asırlarda yetişen birçok şair ve nâsire ilham kaynağı olduğu dile getirilmektedir. Farsçadan yaptığı tercümelerle bilinen Şeyhoğlu'nun, Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî, Kâbus-nâme, Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ olmak üzere üç tercüme siyaset-nâmesi, Hurşîd-nâme adında bir aşk konulu kendi telifi bir mesnevisinin olduğu dile getirilmektedir. Şeyhoğlu'nun divan sahibi olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir kaydın olmadığı dile getirilmektedir. Her ne kadar kaynaklarda isimleri geçse de günümüzde bilinen nüshası olmayan Işk-nâme, İlâhî-nâme ve Kissa-i Yûsuf eserlerinden de bahsedilmektedir.

Duran, R. (2015). "Anadolu'nun İnşa'sında Şeyhoğlu'ndan Şekerden Tatlırak Öğütler", The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies ISSN: 2149-6439, October, (JEMSOS) s. 129-162.

² Altay A. (2011). "XVI. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Bir İntihal Örneği: Düstûr-ü'l-mülk Vezîr-ü'l-melik ile Şeyhoğlu'nun Marzubân-nâme Tercümesi Arasındaki Olağan Dışı Benzerliğin Analizi", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring, s. 177-186.

Çalışmanın ikinci bölümü Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî eserinin incelemesi yer almaktadır. Araştırmacının büyük emek sarf ederek titizlikle bu bölümü hazırladığı anlaşılmaktadır.

Bu bölüm, eserin adı, türü, nüshaları, muhteva incelemesi, dil ve üslup incelemesi olmak üzere beş alt bölümden oluşmaktadır.

Muhteva incelemesi kısmında Şeyhoğlu Mustafa'nın başta padişah olmak üzere gerek devlet ricaline gerekse toplumun diğer kesimlerine verdiği ahlaki ve siyasi nasihatlerin, tarihinin en buhranlı dönemlerinden birini yaşayan Anadolu'nun inşasında önemli ve yapıcı rol oynadığı vurgulanmaktadır. Verilen bu nasihatler, "muhabatına göre padişaha öğütler, şehzadelere öğütler, devlet ricaline ve padişah maiyetine öğütler, askere öğütler, herhangi bir ayırım yapılmaksızın bütün fertlere yapılan öğütler, aile reisine öğütler ve kadına öğütler" şeklinde tasnif edilmiştir. Bu bölümde yazarın "*Anadolu'nun İnşâ'sında Şeyhoğlu'ndan Şekerden Tatlurak Öğütler*" başlığı dikkat çekmektedir. Yazar Anadolu'nun inşası ifadesiyle Moğol istilasıyla büyük bir yıkıma uğrayan Anadolu'nun yeniden kurulmasının yanında, eserin mensur bir tercüme olması hasebiyle de edebiyat ve sanat dili olma yolunda olan Türkçeye nesir sahasında Şeyhoğlu'nun yapmış olduğu katkıya dikkat çekmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Eserin türü siyaset-nâme olduğundan, doğal olarak en çok padişah, şehzade ve devlet ricaline nasihatte bulunulmuştur. Kulluğun gereği olan ibadetleri eda etme, bir iş yaparken ehli ile istişare etme, her icraatta doğruluğu ve adaleti gözetme, ağırbaşlı olma, israftan kaçınma, maiyetine ve halkına karşı şefkatli ve hoşgörülü davranma, ilme ve âlime değer verme, dünyanın geçiciliğinin farkında olma, nefis ve hevâsına esir olmama, gurur ve kibirden uzak durma gibi her siyasetnâmede rastlanabilecek öğütlerin yanında, acizlerin ve zayıfların dualarını ve gönüllerini alma, şehzadelerin eğitimleri ile bizzat ilgilenme, hoşuna gitmese de nasihatlere kulak verme gibi sıra dışı olanlara da yer verilmiştir.

Şeyhoğlu Mustafa, şehzadelere seslenirken, onların her zaman birbirlerine destek olmaları gerektiğini belirtir. Bu tavsiye ile aslında, Türklerin tarih sahnesinde kurdukları onca devletlerin en büyük yıkılma sebeplerinin başında gelen kardeşler arası taht kavgalarının önüne geçmek istediği söylenebilir. Ayrıca şehzadelerin yetişme döneminde kuracakları arkadaşlıkların önemine de dikkat çekilmektedir.

Eserde padişah yardımcıları olan vezirler başta olmak üzere diğer devlet ricaline de öncelikle adalet, insaf, devletin çıkarlarını şahsi çıkarlardan üstün tutma konularında önemli mesajlar verilmektedir.

Askere de mesaj vermeyi ihmal etmeyen Şeyhoğlu, askerinin komutan ve âmirlerine tabi olmayı ve düşmanla karşılaşmaktan çekinilmemesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

Eserde, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanlara ve insanlığa hitap ederken; dürüst olma, aklını kullanma, güzel ahlak sahibi olma, ahde ve dosta vefa, mantığını kullanma gibi zaman ve mekân kavramlarının ötesinde evrensel mesajlar içeren nasihatlerde bulunmaktadır. Anlatımını güçlü ve inandırıcı kılmak için de yeri geldikçe ayet ve hadisler referans gösterilmektedir.

Toplumun en küçük birimi olan aile de ihmal edilmemiştir. Eserde aile idaresinden sorumlu erkeğe hitap edilir ve kız çocuklarını evlendirirken rızalarını gözetme gibi günümüzde bile tam manası ile aşlamamış son derece hassas ve önemli bir konuya parmak basılmıştır.

Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî’de kadınlara çok önem verildiğini belirtmekte fayda görüyoruz. Kadınların tutum ve tercihlerinde duygudan ziyade akıl ve mantığı esas almalarını, dedikodudan uzak durmalarını, evleneceği erkeği seçerken çok dikkatli olmalarını, atasına tabi olmalarını tavsiye etmiştir.

Muhteva incelemesinin bir sonraki başlığı sebeb-i tercümedir. Mütercim, Marzuban-nâmeyi Türkçeye tercüme etme gerekçesini dillendirirken birçok tarih kitabı okuduğunu, bunlar arasında içerik olarak Marzuban-nâmeyi hepsinden daha faydalı gördüğünü, özellikle padişah ve akıl sahipleri için bu kitabın benzersiz bir yarar sağlayacağı kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Öyleki, Marzuban-nâmeyi Kelile ve Dimne ile mukayese eder ve Marzuban-nâme’yi daha faydalı bulduğunu savunur.

Şeyhoğlu Mustafa, eserini Germiyan Beyliği beylerinden Mehmed oğlu Süleyman Bey namına kaleme almış ve aynı şahsiyete takdim etmiştir.

Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî eseri dokuzu tercüme onuncusu telif olmak üzere on bâb olarak tertip edilmiştir. Çalışmanın bir sonraki alt başlığı eserin bâbları, hikâye özetleri ve şahıs kadrosu ile ilgilidir. Araştırmacı, bâblarla ilgili genel bilgileri vermekle yetinmemiş, bâblarda geçen hikâyeleri ve kahramanları tablolaştırarak okuyucunun işini oldukça kolaylaştırmıştır.

Çerçeve hikâye tekniği ile yazılan Marzuban-nâmenin her bölümünde ilki çerçeve hikâye olmak üzere çeşitli hikâyeler yer almaktadır. Birinci bâbta altı, ikincide on bir, üçüncüde iki, dördüncüde altı, beşinci bâbta sekiz, altıncıda on bir, yedincide altı, sekizinci yedi ve dokuzuncu bâbta beş hikâye aktarılmıştır.

Telif özelliği taşıyan onuncu bölümde, diğer bâbların aksine hikâyeye yer verilmemiştir. Bunun yerine Şeyhoğlu, dini kaynaklarda zikredilen yedi hikmetli kıssa kaleme almıştır. Gerek bu zikredilen kıssalar olsun gerekse eserin birçok yerinde dile getirilen ayet ve hadisler olsun Marzuban-nâme’nin Taberi ve Farsça olan nüshalarında var olan İran kültürü etkisini Türkçe tercümelerinde İslami kültüre evirme gayreti taşıdığı intibaini bir kısım saha uzmanlarında uyandırmıştır³.

Eserde geçen hikâyelerin anlaşılması ve verilen mesajların vurgulanması için yazar, “şahısları insan olanlar, şahısları hayvan olanlar, şahısları insan ve hayvan olanlar, şahısları insan cin/peri olanlar” şeklinde hikâyeleri tasnif etmiştir.

Eserin tema’sı, muhteva inceleme bölümünün son alt başlığını teşkil etmiştir. Bu başlık altında yazar, her bâbta geçen çerçeve hikâyeyi özetlemiş, diğerlerini de hikâye adı, tema ve kahramanlar kadrosu şeklinde tablolaştırmıştır.

³ Kurtuluş, R. (2004). Merzübân-nâme, İslam Ansiklopedisi c. 29. (s. 257-258). İstanbul: TDV Yayınları.

Çalışmanın dil ve üslup bölümünde eserde geçen deyimler, atasözleri, ayetler, hadisler, manzumeler, kelim-i kibarlar ve dualar derlenmiştir.

Yazarın eserde tespit ettiği altmıştan fazla deyim ve yirmiden fazla atasözünden çoğu günümüzde de kullanılmaktadır: Ağzının tadı kaçmak, bağına basmak, can kulağı ile dinlemek, gözünü karartmak, halk azmadıkça Hak bela vermez, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır vb... Bununla beraber “beynini burnundan getirmek, sureti şekli azmak, gönlü düz olmak, serçe ağıyla şahin avlanmaz” gibi günümüzde hiç kullanılmayan ya da unutulmaya yüz tutmuş olanlara da rastlamak mümkündür.

Kitabın ana gövdesini teşkil eden tenkitli metni oluşturmada yeni keşfedilen Kazan nüshası esas alınmıştır. Nüsha, nesih yazısı ile harekesiz olarak yazılmıştır. Müstensih, yanlış okumaların önüne geçmek için bazı kelimeleri harekelendirmiştir. Eser yüz otuz iki varak olup 195X130 ebatlarındadır. Her sayfada on üç satır bulunmaktadır. Çalışmada eserin orijinal metni sağ sayfada, transkripsiyonlu şekli sol sayfadadır.

Eserde geçen Farsça kelim-i kibarlar ile Arapça ayet ve hadislerin Türkçe karşılıkları dipnotlarda okuyucuya sunulmuştur. Farklı okumalara açık ibarelerin de varyasyonları yine dipnotlarda gösterilmiştir.

Alan ile ilgili çalışma yapan araştırmacılara büyük fayda sağlayan ve bilimsel çalışmalarda artık standartlaşmaya başlayan “Özel Adlar Dizini” de dördüncü bölüm olarak kitaba eklenmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise yazar, çalışmasını oluştururken faydalandığı kaynaklara yer vermiştir.

Ramazan Duran’ın *Kitâb-ı Düstûr-ı Şahî Fî-hikâyet-i Pâdişâhî* adlı çalışması, başta da ifade ettiğimiz gibi Türk edebiyatı literatüründe “Marzuban-nâme Tercümesi” olarak bilinen Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa’nın eserinin adını düzeltmekle, alana şüphesiz büyük katkı sağlamıştır. Bununla beraber barındırdığı malzeme ile Eski Türk Edebiyatı araştırmacıları için de faydalı ve okunulması bir eserdir. Ayrıca eserin Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olması ve tenkitli metnin mükemmelliği, bu alanda çalışmalarını sürdüren araştırmacı bilim insanlarına da yararlanması gereken kaynak eser hüviyeti kazandırmıştır.

